

Covid-19 Küresel Salgını Sürecinde Yükseköğretimde Özel Gereksinimli Öğrenci Olmak: Deneyimler ve Güçlüklerle Baş Etme Yolları

Being a Student with Special Needs in Higher Education during the Covid-19 Pandemic: Experiences and Ways to Cope with Difficulties

Şule Güçyeter¹ , Nalan R. Ayvazoğlu¹ , A. Emel Sardohan Yıldırım²

¹Uşak Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Özel Eğitim Bölümü, Uşak

²Akdeniz Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Özel Eğitim Bölümü, Antalya

Özet

Üniversitelerin küresel salgın nedeniyle uzaktan eğitime geçmesi, öğrencilerin eğitim süreçlerine etkin katılımını sağlama ve eğitim süreçlerinin olumsuz etkilenmemesi için üniversitelerce tedbirlerin alınması ihtiyacını ortaya çıkarmıştır. Özel gereksinimli öğrenciler tedbirler alınmadığında öğrenim sürecinde de erişilebilirlik noktasında sorun yaşama olasılığı yüksek olan gruplardır. Bu nedenle bu çalışmada Covid-19 küresel salgını sürecinde uzaktan eğitimle yürütülen derslere ilişkin özel gereksinimli öğrencilerin eğitim sürecinde ve diğer konularda yaşadıkları güçlükler ve yaşanan güçlüklerle baş etme yollarına yönelik deneyimleri incelenmiştir. Kesitsel tarama modeli şeklinde gerçekleştirilen çalışmaya Türkiye genelinde çeşitli üniversitelerde öğrenim gören 56 özel gereksinimli öğrenci katılmıştır. Çalışmada araştırmacılar tarafından geliştirilen anket çevrimiçi uygulanmıştır. Veri analizinde betimsel istatistik kullanılmıştır. Araştırma bulgularına göre öğrencilerin çoğunluğu sorun yaşamadığını belirtse de sorun yaşayan öğrenciler en çok kullanılan cihaz (%41.07) ve internet erişimi kaynaklı sorun (%33.93) yaşamışlardır. Öğrencilerin ders ve sınavlarında gereksinim türlerine uygun uyarılama yapılmadığı (%39.29), sınavlara hazırlanmada kaynak sıkıntısı çektikleri (%57.14) belirlenmiştir. Ayrıca öğrencilerin üniversiteden yetkililere ulaşmakta zorluk çektikleri (%28.57) ve engelsiz birim koordinatörlüklerinin duyurularını yetersiz gördükleri (%25) ortaya çıkmıştır. Yaşadıkları sorunlarla baş etmede en çok sınırsız internet paketi alma (%62.50) ile arkadaşından (%69.64) veya öğrenci danışmanlarından (%42.86) yardım almayı tercih etmişlerdir. Covid-19 küresel salgını sürecinde her ne kadar önlemler alınsa da özel gereksinimli öğrencilerin eğitim ve öğretim imkanlarına erişilebilirlikleri ile ilgili sorunların devam ettiği sonucuna ulaşılmıştır. Bu nedenle bu sorunların nedenleri ile ilgili kapsamlı çalışmaların yapılması, özel gereksinimli öğrencilerin eğitime erişimlerini kolaylaştırmak ve aktif bir şekilde eğitim hayatlarına devam edebilmelerini sağlamak açısından önem arz etmektedir.

Anahtar sözcükler: Covid-19, erişilebilirlik, küresel salgın, özel gereksinimli öğrenci.

Abstract

The transition of universities to the distance education system due to the Covid-19 pandemic has revealed the need to take measures to ensure the active participation of students in educational practices and to prevent their education from being adversely affected. If proper measures are not taken, students with special needs are among the groups with high probability of experiencing difficulties even in formal education. Therefore, in this study, the experiences of students with special needs as well as ways to cope with these difficulties during the Covid-19 pandemic were investigated. 56 students with special needs studying in various universities across Turkey participated in the cross-sectional study in which a survey questionnaire developed by the researchers was used. Descriptive statistics were used to analyze the data. The findings revealed that students mostly experienced difficulties regarding the devices used (41.07%) and internet access (33.93%). It was also determined that courses and exams were not adapted according to the students' needs (39.29%), and students experienced difficulties in accessing the resources while preparing for the exams (57.14%). In addition, students also had difficulties in reaching the authorities from the university (28.57%) and reported that the announcements made by the disability services office were inadequate (25%). In dealing with the difficulties students either increased the limit of their internet or bought unlimited internet access packages (62.50%), and they also asked friends (69.64%) and student counselors (42.86%) for help. Although precautions were taken during the Covid-19 pandemic, students with special needs still experienced difficulties in accessing education at universities. For this reason, it is important to conduct comprehensive studies on the causes of the problems experienced to facilitate the educational accessibility for students with special needs and to find solutions for students with special needs to ensure that they actively continue their education.

Keywords: Accessibility, Covid-19, pandemic, students with special needs.

İletişim / Correspondence:

Dr. Öğr. Üyesi Şule Güçyeter
Uşak Üniversitesi, Eğitim Fakültesi,
Özel Eğitim Bölümü, Bir Eylül
Yerleşkesi, Uşak
e-posta: sule.gucyeter@usak.edu.tr

Yükseköğretim Dergisi / TÜBA Higher Education Research/Review (TÜBA-HER), 12(2), 320-332. © 2022 TÜBA
Geliş tarihi / Received: Kasım / November 2, 2020; Kabul tarihi / Accepted: Eylül / September 15, 2021

Bu makalenin atıf künyesi / How to cite this article: Güçyeter, Ş., Ayvazoğlu, N. R., & Sardohan Yıldırım, A. E. (2022). Covid-19 küresel salgını sürecinde yükseköğretimde özel gereksinimli öğrenci olmak: Deneyimler ve güçlüklerle baş etme yolları. *Yükseköğretim Dergisi*, 12(2), 320-332. doi:10.2399/iyod.21.819447

ORCID ID: Ş. Güçyeter 0000-0002-5483-3222; N. R. Ayvazoğlu 0000-0002-8582-218X;
A. E. Sardohan Yıldırım 0000-0002-2393-299X

Çin'in Wuhan kentinde 1 Aralık 2019'da ortaya çıkan yeni tip Koronavirüs hastalığı (Covid-19) salgını (Wikipedia, 2020), Dünya Sağlık Örgütü (WHO, 2020) tarafından 11 Mart 2020'de küresel bir salgın olarak ilan edilmiş ve aynı gün Türkiye'de ilk Covid-19 vakası görülmüştür (Sağlık Bakanlığı, 2020). Tüm bu gelişmelerle birlikte küresel bir salgın olan Covid-19 siyasi, ekonomik, eğitim, sağlık ve sosyal bağlamda tüm dünyayı etkisi altına almıştır. Covid-19 sürecinden olumsuz etkilenen en önemli sektörlerinden birisi de hiç kuşkusuz eğitim hizmetleridir. Bu süreçte Covid-19'un kitlelere bulaşmasını önlemek üzere okul öncesinden yükseköğretime kadar tüm kademedeki eğitim kurumları örgün eğitime ara vererek uzaktan eğitim sürecine başlamışlardır. Bu süreç hem eğitimciler hem de öğrenciler açısından yeni olduğu için birtakım problemlerle karşılaşmaktadır. Bu nedenle sürecin özellikle öğrenciler açısından etkilerinin incelenmesi, gelecekte de bu gibi durumlar ortaya çıktığında daha işlevsel önlemler alınması ve uzaktan eğitim süreçlerinin daha sağlıklı, etkili yürütülmesine ilişkin ipuçları sağlayabilir. Yükseköğretim Kurulu (YÖK, 2020c) verilerine göre üniversitelerde 51.647 özel gereksinimli (engelli) öğrenci öğrenim görmektedir. Bu öğrencilerin 27.782'si ön lisans, 23.581'i lisans, 236'sı yüksek lisans ve 48'i doktora düzeyinde eğitim almaktadır. Özel gereksinimli öğrencilerin %89'u açık öğretim programlarına kayıtlıdır. Özel gereksinimli öğrencilerin yetersizlik türleri incelendiğinde 8317'sinin görme yetersizliğine, 2777'sinin işitme yetersizliğine, 22.618'inin fiziksel yetersizliğe ve 347'sinin öğrenme güçlüğüne sahip olduğu görülmektedir. Dolayısıyla üniversitelerde öğrenim gören özel gereksinimli öğrencilerimizin de süreçten olumsuz etkilenmeden eğitimlerine aktif, işlevsel devam edebilmeleri için bu öğrencilerimizin süreçte neler yaşadığının, deneyimlerinin tespit edilmesi önem arz etmektedir.

2005'te ülkemizde çıkarılan 5378 sayılı Engelliler Hakkında Kanun (EHK) gereği özel gereksinimli öğrencilerin eğitimde erişilebilirliklerine ilişkin tedbir ve önlemlerin alınarak olabildiğince bağımsız olarak eğitim-öğretim faaliyetlerini sürdürmeleri sağlanmış, etkin katılımları desteklenmiş ve bu yasayla eğitim hakları güvence altına alınmıştır (EHK, 2005). Covid-19 süreciyle örgün eğitim dışında ortaya çıkan zorunlu uzaktan eğitim şekli eğitsel erişilebilirlik noktasında farklı önlemler alınmasını gerekli kılmıştır. Bu doğrultuda üniversitelerde öğrenim gören özel gereksinimli öğrencilerin uzaktan eğitim sürecinde ne tür güçlüklerle karşılaştıkları, bu güçlüklerle nasıl baş ettikleri vb.'nin araştırılması ihtiyacı ortaya çıkmıştır.

Covid-19 sürecinde yükseköğretimde sadece normal gelişim gösteren öğrenciler (Arënliu ve Bërxulli, 2020; Quacquarelli Symonds, 2020; Yu, Yu ve Li, 2020) değil, aynı zamanda özel gereksinimli öğrenciler de (Jumreornvong vd., 2020; Sangster, Stoner ve Flood, 2020; UNESCO, 2020; Zhang vd., 2020) olumsuz etkilenmiştir. Türkiye'de bulunan 189

üniversiteden 121'i (%64'ü) 23 Mart 2020, 41'i (%21.6'sı) 30 Mart 2020, 25'i ise (%13.2'si) 6 Nisan 2020 tarihlerinde uzaktan öğretim uygulamalarına başlamıştır (YÖK, 2020b). Üniversitelerin uzaktan eğitime geçmesiyle, yurtlar kapatılmış, birçok öğrenci ailelerinin yanına yerleşmiş, eğitimlerine ailelerinin yanında devam etmeye başlamıştır.

Covid-19 sürecinden önce de yükseköğretime devam eden özel gereksinimli öğrencilerin yaşadıkları güçlükler bulunmaktadır. Bu güçlüklerin başında, özel gereksinimli bireylerin kendini kabulle ilgili sorunlarının olmasının yanı sıra (Akçamete, 1999), yetersizliğinin türüne ve derecesine göre akademik uyarlamalar ve idari personelle iletişim konularında (Piştav Akmeşe, 2018) ve eğitim ortamlarına fiziki erişimlerinde (Sarı, 2005; Sevinç ve Çay, 2017; Shevlin, Kenny ve Mcneela, 2004; Tekin, 2019) yaşadıkları güçlükler gelmektedir. Ayrıca özel gereksinimli öğrencilerin yetersizliklerinden kaynaklı materyal temininin göz ardı edildiği (Burcu, 1999; Kayhan, Şen ve Akçamete, 2015), öğrenme ortamlarında ve öğretim elemanlarının tutumlarında olumsuzluklar olduğu (Bartz, 2020), ders ve sınavlarda anlık, geçici çözümler sunulduğu (Tekin, 2019), ölçme-değerlendirme süreçlerinde güçlüklerin yaşandığı (Kamış ve Demir, 2018), boş zamanlarını geçirecek sosyal ve kültürel etkinliklere katılmakta (Dökmen ve Tutarel-Kışlak, 2004) ve bu mekanlara erişimde sınırlılıklarının olduğu (Mengi, 2019) ve çevrelerindeki bireylerin kendilerine yönelik olumsuz tutumlar sergilediği de bu süreçte yaşanan diğer güçlüklerdendir. Dolayısıyla özel gereksinimli öğrencilerin yaşadıkları tüm bu olumsuzlukların eğitime katılmalarında engel oluşturduğu yapılan araştırmalarda ortaya konmuştur (Borland ve James, 1999; Chard ve Couch, 1998; Huang vd., 2020; Morfiña, 2017).

Covid-19 sürecinde de yükseköğretim kurumlarında öğrenim gören özel gereksinimli öğrencilerin derslere devam etme düzeylerinin etkilenebileceği (UNESCO, 2020), çevrimiçi eğitim ve iletişim araçlarına ulaşma güçlüğünün olduğu (Zhang vd., 2020), çevrimiçi sınavlarda fazladan süre verilmesinin tüm sistemi etkilediği düşüncesinin olması (Sangster vd., 2020) alanyazında yer almaktadır. Ortaya çıkan bu durumlar özel gereksinimli öğrencilerin motivasyonlarını, derse katılımlarını ve akran ilişkilerini olumsuz etkileyebilmektedir. Eğitim hakkı da sağlık, topluma tam ve aktif katılım hakkı gibi bireylerin sahip olduğu temel haklardandır ve özel gereksinimli bireylerin bu haklara erişmeleri beklenmektedir. Erişilebilirlik insan yapımı ve/veya doğal fiziksel çevre başta olmak üzere, ekonomik, sosyal yaşam, eğitim ve kültürel çevreye ulaşabilme, bu çevrelerde verilen hizmetlerden nitelikli olarak yararlanma ve sürece katkıda bulunma imkanlarına sahip olma durumudur (Çağlar, 2012). Dolayısıyla bireylerin içinde

yaşadıkları topluma tam ve aktif katılımları ve erişilebilirlikleri için birtakım uyarlamalar gerekmektedir.

Özel gereksinimli öğrencilerin kayıtlı oldukları dersleri yürüten öğretim elemanlarının da bu öğrencilere yönelik öğretimsel uyarlamalar konusunda güçlükler yaşadıklarının bilinciyle (Kayhan vd., 2015; Piştav Akmeşe, 2018) YÖK üniversitelere bilgilendirme metni göndermiş ve bilgi metnini web sitesinde yayınlamıştır (YÖK, 2020a). YÖK Engelli Öğrenci Komisyonu tarafından 6 Mayıs 2020 tarihinde yayınlanan metinde özel gereksinimli öğrencilerin eğitim süreçleriyle ilgili birtakım tedbir ve önlemlerin alınmasına ilişkin üniversitelere bilgilendirme yapmış ve uzaktan eğitimin erişilebilir olması adına da düzenlemeler yapılması gerektiği belirtilmiştir.

Uzaktan eğitim, ortama ve zamana bağlı kalmaksızın sunulabilen, bireylerin eğitsel materyalleri teknolojik araçlar (bilgisayar, tablet vd.) aracılığıyla uygun ve esnek olarak yapılandırıldığı, organize edebildiği bir öğrenme sürecidir. Aynı zamanda bireylerin farklı teknolojileri öğrenme süreçlerine dahil edebildiği, bu teknolojileri 7 gün 24 saat kullanabildiği modern ve etkin bir öğrenme biçimidir (Can, 2020; Yamamoto ve Altun, 2020). Anderson'a (2020) göre, tüm öğrencileri internete, sanal sınıflara taşımak, eğitim sistemindeki derin eşitsizlikleri de beraberinde getirmektedir. Bazı öğrenciler evlerinde dersleri takip edecek internet erişimi ya da teknolojik cihaza sahip olamayabilir. Bu tür eşitsizlikleri önlemek adına YÖK (2020d) tedbir olarak öğrencilere 6 GB internet paketi göndermiştir. Bunun yanında kamu kurum ve kuruluşları kendi teknolojik cihazlarını öğrencilerin kullanımına açılmıştır.

Covid-19 süreciyle yükseköğretimdeki özel gereksinimli öğrencilerin uzaktan eğitime erişebilirlikleri ile ilgili YÖK'ün (2020a) üniversitelere gönderdiği kararlar neticesinde alınan tedbirlerin işlevselliği ve varsa yeni ihtiyaçların ortaya konması önemlidir. İleride de buna benzer durumlar yaşandığında, özel gereksinimli öğrenciler için daha işlevsel tedbirler alınıp yeni düzenlemelerin yapılması mevcut tedbirlerin işlevselliğinin incelenmesi ve yeni ihtiyaçların belirlenmesine bağlıdır. Alanyazında güncel bir çalışmada Karadağ ve Yücel (2020) salgın sürecinde uzaktan eğitim uygulamalarının lisans öğrencileri kapsamında genel bir değerlendirmesini yapmışlardır. Bu çalışmada doğrudan özel gereksinimli öğrencilere ilişkin bulgulara yer verilmemiştir. Üniversitelerde öğrenim gören özel gereksinimli öğrencilerimizin de uzaktan eğitim sürecindeki deneyimlerinin incelenmesi gelecekte de bu gibi durumlar ortaya çıktığında daha işlevsel önlemler alınması, hazırlıkların planlanması ve uzaktan eğitim süreçlerinin daha sağlıklı ve etkili yürütülmesine ilişkin ipuçları sağlayabilecektir. Ayrıca ilerleyen zamanlarda uzaktan eğitimle yürütülecek derslerde ne tür desteğe ihtiyaç duyduklarının belirlenmesi de işlevsel

önlemler almak noktasında önem arz etmektedir. Bu doğrultuda araştırmanın amacı, üniversitelerde öğrenim gören özel gereksinimli öğrencilerin uzaktan eğitim sürecinde eğitime nasıl katıldıkları (senkron/asenkron), ne tür güçlüklerle karşılaştıkları ve bu güçlüklerle baş etme yollarını araştırmaktır.

Yöntem

Araştırmada Covid-19 küresel salgını sürecinde uzaktan eğitimle yürütülen derslere ilişkin özel gereksinimli öğrencilerin eğitim sürecinde ve diğer konularda yaşadıkları güçlükler ve yaşanan güçlüklerle baş etme yollarına yönelik deneyimleri betimlemek amacıyla kesit alma yaklaşımı/ kesitsel tarama modeli kullanılmıştır. Kesitsel tarama modeli zaman içerisinde gerçekleşen değişiklikleri ya da belirli bir durumun iç yüzünü ortaya çıkarmayı amaçlar (Karasar, 2009; Özdemir, 2014). Bu nedenle bu araştırmada kesitsel tarama modeli kullanılarak üniversitede eğitim-öğretim gören özel gereksinimli öğrencilerin uzaktan eğitim sürecinde yaşadıkları güçlükleri ortaya koymak hedeflenmiştir.

Katılımcılar

Araştırma katılımcılarını üniversitelerde öğrenim gören özel gereksinimli gönüllü öğrenciler oluşturmaktadır. Katılımcıların seçiminde uygun örnekleme kullanılmıştır. Uygun örnekleme ulaşılabileceği ve araştırmaya katılmak isteyen (gönüllü) bireyler üzerinden yapılan örneklemedir (Yıldız, 2017).

Araştırmada 56 özel gereksinimli öğrenciye ulaşılmıştır. Ancak; üniversitelerde özel gereksinimli öğrenci dağılımlarına bakıldığında, Yükseköğretim Bilgi Sisteminden alınan istatistiksel verilere göre çalışmaya katılan öğrencilerin eğitim-öğretim gördüğü üniversitelerdeki toplam engelli öğrenci sayısı 301 olarak tespit edilmiştir (YÖK, 2020e). Bu noktada ulaşılan 56 kişilik örneklemin çok da az olmadığı görülmektedir. Katılımcıların 37'si (%66.07) kadın, 19'u (%33.93) erkektir. Üniversitelere göre dağılımlarına bakıldığında katılımcıların 28 kişiyi en fazla Akdeniz Üniversitesinden olduğu, bunu 16 özel gereksinimli öğrenci ile Uşak Üniversitesinin takip ettiği görülmüştür. Ayrıca 3 öğrenci Mehmet Akif Ersoy Üniversitesinden, 2 öğrenci Boğaziçi Üniversitesinden, 1'er öğrenci İstanbul Yeni Yüzyıl Üniversitesi, Gaziantep Üniversitesi, Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi ve Erciyes Üniversitesinden çalışmaya katılmıştır. 3 öğrenci öğrenim gördüğü üniversite yerine 1, 2 rakamı yazarak üniversite ismi belirtmemiştir.

Katılımcıların 12'si (%21.42) ön lisans, 38'i (%67.86) lisans, 4'ü (%7.14) lisansüstü programlarda öğrenim gördüğünü belirtmiştir. Öğrencilerden 1 (%1.79) tanesi lisans ve lisansüstü seçeneklerini işaretlemiş, 1 (%1.79) öğrenci de ön lisans ve lisans

şeklinde iki seçenek işaretlemiştir. Öğrencilerin 35'i (%62.50) doğuştan, 21'i (%37.50) sonradan özel gereksinime sahip olduğunu belirtmiştir. Katılımcılardan 8'i (%14.29) üniversitede ilk yılı, 20'si (%35.71) ikinci yılı, 17'si (%30.35) üçüncü yılı, 8'i (%14.28) dördüncü yılı olduğunu belirtirken, kalan öğrenciler diğer seçeneğini işaretlemişlerdir.

Öğrencilerin özel gereksinim türlerine ilişkin bilgiler Tablo 1'de sunulmuştur. En fazla görme yetersizliği olan öğrenciler çalışmaya katılmış ($n=24$), bunu bedensel yetersizliği olan ($n=6$), işitme yetersizliği olan ($n=5$) ve süreğen hastalığı olan ($n=4$) öğrenciler izlemiştir. Zihinsel yetersizlik ve otizm spektrum bozukluğu olan 1'er öğrenci de katılımcılar arasındadır. Ayrıca tabloda görüldüğü gibi birçok öğrenci birden fazla yetersizliğe sahiptir.

Veri Toplama Araçları

Araştırma için açık ve kapalı uçlu soruların bulunduğu bir anket araştırmacılar tarafından hazırlanmıştır. Anket için uzman görüşü alındıktan sonra son düzenlemeler yapılarak uygulama için hazır hale getirilmiştir. Anket katılımcının cinsiyeti, okuduğu üniversite, öğrenim durumu, kaçınıcı sınıfta olduğu ve özel gereksinim türünü içeren demografik bilgilerin yanı sıra özel gereksinimli öğrencilerin uzaktan eğitim sürecinde hangi araçları kullanarak (seçenekli 1 soru), nasıl katıldıkları (seçenekli 1 soru) ile derslerin canlı sunumu ile ilgili güçlükler ($n=7$), ders materyallerine erişim ile ilgili güçlükler ($n=4$), sınavlara erişim ile ilgili güçlükler ($n=3$), dersin öğretim üyesi /danışmana erişim ile ilgili güçlükler ($n=6$) ve diğer konuları içeren ($n=3$) alt başlıklardan oluşmaktadır. Ayrıca uzaktan eğitim sürecinde yaşanan güçlükleri ve bu güçlüklerle baş etme yollarına (seçenekli 1 soru) ilişkin durumları içeren seçenekli sorular ve her sorunun altında "belirtmek istediğiniz ek bir durum varsa belirtiniz" şeklinde açık uçlu sorular da ($n=6$) içermektedir. Araştırma için uygulama öncesi Uşak Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Kurulundan izin alınmıştır (Karar no: 2020-84).

Veri Toplama ve Veri Analizi

Araştırmacılar tarafından hazırlanan anket çevrimiçi ortama aktarılmıştır. Ardından üniversitelerin Engelsiz Birim Koordinatörleri ile irtibata geçilerek çalışmadan bahsedilmiş ve öğrencileriyle e-posta ya da sosyal medya aracılığıyla formu doldurabilecekleri bağlantı adresinin paylaşılması rica edilmiştir. Veri toplama süreci yaklaşık üç aylık bir süreci (21 Temmuz – 9 Eylül, 2020 tarihleri arasında) kapsamaktadır. Araştırma örneklemini oluşturan katılımcıların sayısının beklenenden az olması nedeniyle ($n=56$) araştırmadan elde edilen verilerin analizinde frekans ve yüzde değerleri Microsoft Excel programında hesaplanmıştır.

Tablo 1. Özel gereksinim türlerine göre katılımcılar.

Yetersizlik türü	n	%
Bedensel yetersizlik	6	10.71
Görme yetersizliği	24	42.86
İşitme yetersizliği	5	8.92
Otizm spektrum bozukluğu	1	1.79
Süreğen hastalık	4	7.14
Zihinsel yetersizlik	1	1.79
Bedensel yetersizlik, görme yetersizliği	3	5.36
Bedensel yetersizlik, zihinsel yetersizlik	3	5.36
Bedensel yetersizlik, süreğen hastalık	1	1.79
Bedensel yetersizlik, işitme yetersizliği, zihinsel yetersizlik, süreğen hastalık	1	1.79
Görme yetersizliği, süreğen hastalık	2	3.57
Görme yetersizliği, duygu durum bozukluğu	1	1.79
İşitme yetersizliği, öğrenme güçlüğü, dikkat eksikliği, duygu durum bozukluğu	1	1.79
Süreğen hastalık, duygu durum bozukluğu	2	3.57
Zihinsel yetersizlik, süreğen hastalık	1	1.79
Toplam	56	100

Bulgular

Uzaktan eğitim sürecinde öğrencilerin dersleri takip ettikleri cihazlara ilişkin soruya verdikleri yanıtlarda 18 öğrenci akıllı telefon, 18 öğrenci bilgisayar, 2 öğrenci tablet, 15 öğrenci akıllı telefon ve bilgisayar, 2 öğrenci de akıllı telefon, bilgisayar ve tablet şeklinde üçünü birlikte kullanarak dersleri takip ettiğini ifade etmiştir. Öğrencilerin dersi senkron/asenkron takip etme durumuna ilişkin soruya ise 20 öğrenci sadece asenkron, 6 öğrenci sadece senkron, 10 öğrenci daha çok senkron, 7 öğrenci daha çok asenkron, 6 öğrenci senkron ve daha çok senkron, 1 öğrenci senkron ve asenkron, 1 öğrenci senkron ve daha çok asenkron şeklinde ikişer seçenek işaretlerken, 3 öğrenci tüm seçenekleri işaretlemiş, 2 öğrenci de soruyu boş bırakmıştır.

Katılımcıların uzaktan eğitim sürecinde karşılaştıkları güçlüklerle ilişkin verdikleri yanıtlar Tablo 2'de açıklanmıştır. Tablo genel olarak incelendiğinde öğrencilerin yarısından fazlası her maddede hayır seçeneğini işaretlemiştir. Bunun yanında Tablo 2'den öğrencilerin en çok, kullandıkları cihazlardan (%41.07) ve internet erişimi (%33.93) gibi daha çok okul dışındaki faktörlerden kaynaklı sorunlar yaşadıkları görülmektedir. Bu sorunları canlı dersin teknik/görüntü kalitesinin iyi olmaması (%23.21), yetersizliğine uygun uyarılama yapılmaması (%21.43), canlı ders kayıtlarına ulaşamama (%21.43) ile sanal sınıf uygulamasının nasıl kullanılacağını

Tablo 2. Uzaktan eğitim sürecinde karşılaşılan sorunlar.

Uzaktan eğitim sürecinde karşılaşılan güçlükler	Evet (%24.74)		Hayır (%75.26)	
	f	%	f	%
İnternet erişiminden kaynaklı sorun yaşadım.	19	33.93	37	66.07
Üniversitenin uzaktan eğitim sistemine bağlanamadım.	7	12.50	49	87.50
Uzaktan eğitimde verilen canlı/senkron derslerin görüntü/teknik kalitesi kötüydü.	13	23.21	43	76.79
Canlı derslerde öğretim elemanı yetersizliğime uygun uyarılama yaparak ders anlatmadı.	12	21.43	44	78.57
Kullandığım cihazlardan (tablet, bilgisayar, telefon) kaynaklı sorun yaşadım.	23	41.07	33	58.93
Katılmadığım canlı derslerin kayıtlarına sonradan ulaşamadım.	12	21.43	44	78.57
Sanal sınıf uygulamasını nasıl kullanacağımı anlayamadım.	11	19.64	45	80.36

anlamama (%19.64) izlemektedir. Öğrencilerin en az karşılaştıkları sorun olarak üniversitenin uzaktan eğitim sistemine bağlanamama (%12.50) gelmektedir. Öğrencilerin canlı ders kayıtlarına sonradan ulaşma ve yetersizliğine uygun uyarılama yapılmamasına ilişkin yanıtlarının her ne kadar frekansının diğer yanıtlara göre düşük olduğu görülse de toplam yüzdesinin yüksek olduğu söylenebilir.

Öğrencilerin derslerin canlı sunulmasıyla ilgili diğer bir durum olup olmadığı sorusuna sadece 8 öğrenci yanıt vermiştir. Öğrenciler daha çok teknik problemler ile ilgili sorunlarını vurgulamışlardır. Aşağıda verilen yanıtlardan örnekler bulunmaktadır:

- “Hocalarla oluşturulan videolarda kesinlikle ALT-YA-ZI yok.” [K8, işitme yetersizliği]
- “Yaşadığım bölgede devamlı elektrik kesintisi meydana geliyor.” [K12, bedensel yetersizlik, işitme yetersizliği, zihinsel yetersizlik, süregelen hastalık]
- “Bilgisayarında zaman zaman sorun yaşadım.” [K43, bedensel yetersizlik]

Ders materyallerine erişim ile ilgili yaşanan sorunlara ilişkin öğrencilerin verdikleri yanıtlar Tablo 3’te sunulmuştur. Tablo incelendiğinde öğrenciler ders materyallerine erişimde genel olarak bir sorun yaşamadıklarını belirtmişlerdir. Sorun yaşayanlara bakıldığında ise sorun yaşayan öğrencilerin en

fazla ders materyallerinin engel türüne göre düzenlenmemesi (%39.29) ile canlı derslerde sunum esnasında materyal uyarlamasının yapılmaması (%33.93) konularında sorun yaşadıkları ortaya çıkmıştır. En az sorun ise ders materyallerinin önceden gönderilmemesi (%23.21) olarak belirtilmiştir.

Tablo 3’te belirtilen durumlar dışında ders materyallerine erişimle ilgili yaşanan başka sorunlar olup olmadığına ilişkin soruya altı öğrenci yanıt vermiştir. Yanıtlarda daha çok ders esnasında ve sonraki süreçteki materyal uyarlamalarına ilişkin sorunlara yer verildiği söylenebilir. Aşağıda verilen yanıtlardan örnekler sunulmuştur:

- “Ders materyallerinde video olsa da kesinlikle alt yazı yok.” [K8, işitme yetersizliği]
- “Canlı derste iken işitme engelli birey olarak Google Meet uygulamasında ders hocalarından bazı yerleri anlayamadığım için alt yazılı açtım fakat İngilizce olarak çıktı, Türkçe olarak çıkmadığı için bu konuda sıkıntı yaşadım ve sadece slayt ve kaptan takip ettim. Umarım bu konuda gelecek dönem uzaktan eğitim olur ise çözüm bulunur.” [K29, işitme yetersizliği]
- “Örnekler herkesin kullanabileceği şekilde seçilmeli. Özellikle engelli öğrenci için yapıldığının belirtilmesine gerek kalmamalı. Donanımsal (hard copy, üç boyutlu) materyaller de öğrencilere hazırlanması söylenerek derslere katılmalı. Psikolojik olarak zihinsel geçişin yapılabilmesi için destek verilebilmeli. Uzaktan eği-

Tablo 3. Ders materyallerine erişimde yaşanan sorunlar.

Ders materyallerine erişimde yaşanan sorunlar	Evet (%31.70)		Hayır (%68.30)	
	f	%	f	%
Ders materyalleri ders öncesi gönderilmedi.	13	23.21	43	76.79
Ders materyalleri engel türüne uygun olarak düzenlenmedi.	22	39.29	34	60.71
Ders materyallerine sonradan kullanmakta/kayittan ulaşmada zorluk yaşadım.	17	30.36	39	69.64
Canlı derslerde dersin öğretim elemanı yetersizliğime yönelik materyal uyarlaması yapmadı.	19	33.93	37	60.07

■ **Tablo 4.** Sınavlara erişim ile ilgili sorunlar.

Sınavlara erişim ile ilgili sorunlar	Evet (%36.90)		Hayır (%63.09)	
	f	%	f	%
Verilen ödevlerde/sınavlarda engel/özel gereksinimi türüne uygun uyarlama yapılmadığından zorluk yaşadım.	18	32.14	38	67.86
Sanal ortamlarda ödevler/sınavların teslimiyle ilgili sorunlar yaşadım.	12	21.43	44	78.57
Sınavlar/ödevleri hazırlarken kaynak sıkıntısı çektim.	32	57.14	24	42.86

tim için öğrencinin kendini hazırlamasına rehberlik edilmeli. Örneğin kullanılan telefon için telesekreter yönlendirme fikri verilmeli ki telefon çalınca ders kesilmesin. Sürekli aynı pozisyonda kalmaktan kaynaklanan bedensel sorunlarla başa çıkmak için öğrenciye rehberlik edilmeli.” [K39, görme yetersizliği]

- “Canlı ders görmediğim için 3. soruyu evet olarak işaretledim. Ama engelime uygun materyal hazırlanmadı. Mesela dokümanlar resim formatında veya el yazısıyla hazırlanmıştı.” şeklinde dir. [K48, görme yetersizliği]

Öğrencilerin sınavlara erişim ile ilgili sorunlara ilişkin verdikleri yanıtlar ■ Tablo 4’te sunulmuştur.

Öğrencilerin sınavlara erişimle ilgili en fazla belirttikleri sorun sınavları/ödevleri hazırlamada kaynak sıkıntısı yaşamadım (%57.14). Bu sorunu yine sınav/ödevlerde uyarlama yapılmaması takip etmektedir (%32.14). En az güçlük ödev/sınavların tesliminde yaşanmıştır (%21.43).

Sınavlara ilişkin yukarıdakiler dışında belirttikleri diğer sorunlara iki kişi “yok” yanıtını vermiştir. Bunun dışında verilen yanıtlara örnekler aşağıdadır. Öğrencilerin örneklerde bağımsız yapamama, zorluk ve kaynak sıkıntısına değindiği söylenebilir:

- “Ödevi kendi başıma, birinden yardım almadan yapamadım.” [K17, görme yetersizliği]
- “Bazı derslerin ödevi lisansüstü öğrencisine verilecek seviyedeydi. Ödev çok zordu. Ödev yerine keşke o ders sınav olsaydı.” [K19, bedensel yetersizlik ve görme yetersizliği]

- “Verilen ödevlerin bazılarında elektronik formatta bulunmayan kitaplardan faydalanmam gerektiği için zorluk yaşadım ve bu ödevleri yetiştirmekte güçlük çektim.” [K38, görme yetersizliği]

Dersin öğretim üyesi/öğrenci danışmanı/üniversite yetkililerine ulaşım ile ilgili sorunlara ilişkin verdikleri yanıtlar ■ Tablo 5’te sunulmuştur. Tablo genel olarak incelendiğinde öğrencilerin yarısından fazlasının üniversitedeki ilgililere ulaşmada bir sorun yaşamadığı söylenebilir. Bununla birlikte ■ Tablo 5’ten öğrencilerin en fazla sorunu üniversite öğrenci işlerine ulaşamamak (%28.57), üniversitenin engelsiz birim koordinatörlüğünün duyuru/bilgilendirmelerinin yetersiz olması (%25) ile dersin öğretim elemanına ulaşamama (%21.43) olarak belirttikleri görülmektedir. En az belirtilen sorunun ise öğrenci danışmanına ulaşma (%12.5) ile ilgili olduğu görülmektedir.

Öğrencilerin ■ Tablo 5’teki maddeler dışında herhangi bir sorunları olup olmadığına ilişkin üç öğrenci yanıt vermiştir. Yanıtlara örnekler aşağıda sunulmuştur. Bunlara bakıldığında bir öğrencinin Engelsiz Birimdeki sıkıntıdan bahsettiği görülmektedir.

- “X Hoca dışında sorun yok.” [K8, işitme yetersizliği]
- “Engelsiz birimde çalışan görevli kronik rahatsızlığı olduğu için salgın döneminde idari izinli sayıldı ve engelli öğrenciler için alınabilecek önlemler konusunda yeteri kadar çalışma yapılamadı.” [K38, görme yetersizliği]

■ **Tablo 5.** Dersin öğretim üyesi / öğrenci danışmanı / üniversite yetkililerine ulaşım ile ilgili sorunlara ilişkin frekans ve yüzde değerleri.

Dersin öğretim üyesi / öğrenci danışmanı / üniversite yetkililerine ulaşım ile ilgili sorunlar	Evet (%20.54)		Hayır (%79.46)	
	f	%	f	%
Herhangi bir sorunun olduğunda ilgili dersin öğretim elemanına ulaşamadım.	12	21.43	44	78.57
Herhangi bir sorunun olduğunda öğrenci danışmanıma ulaşamadım.	7	12.50	49	87.50
Herhangi bir sorunun olduğunda üniversitenin engelli/engelsiz birimine ulaşmakta zorlandım.	10	17.86	46	82.14
Herhangi bir sorunun olduğunda üniversitenin öğrenci işlerine ulaşamadım.	16	28.57	40	71.43
Uzaktan eğitim uygulamasıyla ilgili yapılan duyurular/bilgilendirmeler yetersizdi.	10	17.86	46	82.14
Engelsiz birim koordinatörlüğünün uzaktan eğitim süreciyle ilgili yaptığı duyurular/bilgilendirmeler yetersizdi.	14	25.00	42	75.00

Tablo 6. Diğer konulara ilişkin sorunlara yönelik frekans ve yüzde değerleri.

Diğer konulara ilişkin sorunlar	Evet (%33.33)		Hayır (%66.67)	
	f	%	f	%
Evde kendime ait çalışma odam yok.	24	42.86	32	57.14
Dersi dinleyebileceğim bir ortam yok.	18	32.14	38	67.86
Kullandığım cihazları (telefon/tablet/bilgisayar) kardeşimle/başkasıyla paylaşmam gerekti.	14	25.00	42	75.00

Öğrencilerin üniversite imkanları dışında diğer konulara ilişkin ne tür sorunlar yaşadığına yönelik soruya verdikleri yanıtlar Tablo 6'da sunulmuştur. Tablo genel olarak incelendiğinde öğrencilerin yarıdan fazlasının diğer konulara ilişkin sorunlara hayır seçeneğini işaretlediği görülmektedir. Bununla birlikte öğrencilerin salgın sürecinde diğer konulara ilişkin yaşadıkları güçlüklerin başında kendine ait bir çalışma odasının (%42.86) ve ders dinleyebilecek bir ortamın olmaması (%32.14) gelmektedir. Az da olsa öğrencilerin bir kısmı kullandıkları cihazları başkasıyla paylaşması gerektiğini (%25) belirtmişlerdir.

Sorunlar dışında öğrencilere salgın sürecinde zorluklarla baş etme yolları sorulmuştur. Öğrencilerin uzaktan eğitim sürecinde yaşadıkları sorunlarla baş etme yollarına ilişkin verdikleri yanıtlar Tablo 7'de sunulmuştur. Öğrencilerin sorunlarla ilgili baş etme yollarına ilişkin en fazla internette farklı kaynaklar kullanma (%82.14), anlamadığı dersleri arkadaşına sorma (%69.64), sınırsız internet paketi alma (%62.50) ve engelli öğrenci danışmanına sorma (%42.86) seçeneklerini belirttikleri görülmektedir. En az tercih edilen yöntem ise kayıt dondurma (%8.93) olarak ifade edilmiştir.

Öğrencilerin varsa diğer baş etme yollarının ne olduğuna ilişkin sorulara verilen yanıtlara aşağıda örnekler sunulmuştur. Öğrencilerin yanıtlarında internette, teknoloji ve arkadaşlardan destek almanın vurgulandığı söylenebilir:

- “Yapay zeka+arkadaşlarımla birlikte hiç görmediğim gibi daha fazla sayısız kaynak elde ettim.” [K8, işitme yetersizliği]

Tablo 7. Özel gereksinimli öğrencilerin sorunlarla baş etme yolları.

Baş etme yolları	Evet		Hayır	
	f	%	f	%
Ek internet paketi aldım.	15	27.79	41	73.21
Evde sınırsız internet paketi aldık.	35	62.50	21	37.50
Anlamadığım dersleri arkadaşlarıma sordum.	39	69.64	17	30.36
Engelli öğrenci danışmanına sordum.	24	42.86	32	57.14
Derslerim ile ilgili internette farklı kaynaklar kullandım.	46	82.14	10	17.86
Kayıt dondurdum.	5	8.93	51	91.07

- “Öğrenci asistanımdan destek aldım. Kütüphaneden destek aldım. Web of science semineri aldım. Dersi destekleyecek konferanslara katıldım. Salgından dolayı balka açılan kütüphanelerden faydalandım. Uzaktan eğitim programlarımın bu dönemde yükseltilebilir erişim imkanlarından yararlandım. Birçok uzaktan eğitim uygulaması kullandım.” [K39, görme yetersizliği]
- “Yeterli internet vardı. Bu yüzden sınırsız internet almama gerek yoktu.” [K48, görme yetersizliği]

Tartışma ve Sonuç

Bu çalışma, özel gereksinimli üniversite öğrencilerinin küresel salgın süreciyle gündeme gelen uzaktan eğitim uygulamaları sürecini nasıl takip ettikleri (senkron/asenkron), ne tür zorluklar yaşadıkları ve baş etme yolları olarak neler kullandıklarını inceleme amacıyla yapılmıştır. Öğrenciler dersleri daha çok asenkron takip etmişlerdir. Öğrencilerin çoğunluğu uzaktan eğitim sürecinde bir sorun yaşamadığını ifade etmiştir. Bununla birlikte sorun yaşadığını ifade eden öğrencilerin sorunları incelendiğinde izleyen sonuçlara ulaşılmıştır. Uzaktan eğitim sürecinde en çok karşılaşılan sorunlar öğrencilerin kullandığı cihaz kaynaklı ve internet erişimine ulaşamama ile ilgili sorunlardır. Ders materyallerine ve sınavlara erişimde engel türüne göre materyal uyarlaması yapılmaması sorunu sık dile getirilmiştir. Ayrıca sınav/ödev hazırlamada kaynak sıkıntısı en sık dile getirilen sorundur. Öğrenciler ihtiyaç duyduklarında en çok öğrenci işlerine ulaşamadıklarını ifade etmişlerdir. Çoğu öğrenci kendine ait bir çalışma odası olmadığını ifade etmiştir. Sorun-

larla baş etmede öğrenciler daha çok internetteki farklı kaynakları kullanma ve arkadaşlarına sormayı tercih etmişlerdir.

Öğrenciler dersleri takip etmede daha çok asenkron takip etme ile ilgili seçenekleri tercih etseler de senkron olarak takip edenlerin de sayısının az olmadığı belirlenmiştir. Bununla birlikte derslerin asenkron takip edilme nedenlerinin öğrencinin özel gereksiniminden ya da internet erişimi, ve teknik cihaz vb. sorunlardan dolayı olup olmadığı araştırılarak aydınlatılması gerektiği düşünülmektedir. Çünkü öğrenciler, uzaktan eğitim sürecinde dersi senkron takip ederek, anlaşılmayan noktaları anında dersin öğretim üyesine sorma şansı sağlayabilir ki bu da, yanlış ve eksik öğrenmelerin önüne geçme şansı vererek öğrenci başarısının artmasına katkı sağlayabilir.

Çalışmada, özel gereksinimli öğrencilerin büyük çoğunluğunun (%75.26) uzaktan eğitim sürecinde problem yaşamadıkları sonucuna ulaşılmıştır. Yapılan çalışmada özel gereksinimli öğrencilerin genel anlamda uzaktan eğitim ile ilgili büyük bir sorun yaşamadığının ortaya çıkması, üniversiteler ve YÖK tarafından bu süreçte alınan tedbirlerin olumlu etkisini göstermektedir (YÖK, 2020a). Bunun yanında, sorunlar ile ilgili kısımlarda “Evet” yanıtları değerlendirildiğinde üniversitelerin ve Engelsiz Birim Koordinatörlüklerinin, YÖK ile iş birliği yapılarak iyileştirilmesi gereken daha pek çok alanın olduğu da görülmektedir. YÖK 07.05.2020 tarihinde yayınladığı “Engelli öğrencilerin uzaktan eğitimde yaşadığı sıkıntılarla ilgili açıklamalarda” üniversitelerde eğitim gören özel gereksinimli öğrencilerin gereksinim türlerine göre üniversitelerin gerekli tedbirleri almasını, derslerde ve sınavlarda uyarlamaların yapılması gerektiğini açık bir şekilde belirtmiştir (YÖK, 2020a).

Çalışma sonuçlarına bakıldığında; öğrenciler daha çok telefon, tablet vb. gibi daha çok kullandıkları cihazlar ve internet erişimini içeren teknik kaynaklı sorunlardan bahsetmişlerdir. Bu da öğrencilerin dersleri daha çok asenkron olarak takip etmelerine neden olmuş olabilir. Nitekim, dersi nasıl takip ettiklerine ilişkin öğrenci yanıtları bunu desteklemektedir (asenkron takip sayısı $n=20$, daha çok asenkron takip sayısı $n=7$). Ayrıca öğrenciler canlı derslerle ilgili öğretim elemanlarının uyarlamaya yapmadığını ve derslerin kayıtlarına sonradan ulaşamadıklarını ifade etmişlerdir. Benzer şekilde alanyazında örgün eğitim sürecinde uyarlamalar konusunda güçlükle yaşandığına yönelik araştırma bulguları yer almaktadır (Kayhan vd., 2015; Piştav Akneşe, 2018). Özel gereksinimli öğrencilerin en az belirttikleri sorunlar ise, sanal sınıf uygulamasının nasıl kullanılacağını anlamama ile üniversitenin uzaktan eğitim sistemine bağlanamama konusundadır. Sorun yaşadığını belirten öğrencilerin daha çok görme yetersizliği olan öğrenciler olduğu tespit edilmiştir (■ Ek 1). Karadağ ve Yücel’in (2020) salgın döneminde üniversitelerde uzaktan eğitim ile ilgili lisans öğrencileriyle yaptıkları çalışmada benzer bulgular elde edilmiştir. Çalışmaya

katılan öğrencilerin dörtte biri internet veya tablet, bilgisayar vb. gibi cihazların olmaması nedeniyle eğitimlerini sürdüremediklerini ifade etmişlerdir. Yine aynı çalışmada, Kırşehir Ahi Evran Üniversitesinin yayınladığı uzaktan eğitim ile ilgili rapora yer verilmiş ve öğrencilerin internet kaynaklı çevrimiçi derslere katılımda problemler yaşadıkları belirtilmiştir (Karadağ ve Yücel, 2020; Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi, 2020). Lisans öğrencileriyle yapılan çalışmalarda belirtilen sorunlar, özel gereksinimli öğrencilerin gereksinimleri de göz önünde bulundurulduğunda eğitime erişilebilirliklerini daha da zorlaştırmaktadır ve daha büyük boyutlarda sorunlara neden olmaktadır. Örgün eğitim sürecinde derslere katılımda fiziksel mekana erişim sorunu (Mengi, 2019; Sarı, 2005; Sevinç ve Çay, 2017; Shevlin vd., 2004; Tekin, 2019) ön planda iken uzaktan eğitimde bu sorun sanal sınıfa erişim şeklinde yer değiştirmiştir.

Ders materyallerine erişim ile ilgili öğrencilerin büyük bir kısmı her ne kadar bir sorun yaşamadığını belirtse de, sorun yaşadığını ifade eden öğrencilerin daha çok ders materyallerinin engel türüne göre düzenlenmesi konusunda sorun yaşadıkları görülmüştür. Bunu, öğretim elemanının canlı derslerde yetersizliği uygun materyal uyarlamaya yapmaması ve ders materyallerine sonradan ulaşamama takip etmiştir. Örgün öğretimde benzer olarak özel gereksinimli öğrencilerin, gereksinimlerine uygun materyal temininde problemler olduğuna (Burcu, 1999; Kayhan vd., 2015; Mengi, 2019) ilişkin araştırma sonuçları bulunmaktadır. En az sorun, ders materyallerinin önceden gönderilmesi noktasında yaşanmıştır. Çalışmada, ders materyallerine erişim ile ilgili en çok sorun yaşayan özel gereksinim grubu görme, işitme ve zihin yetersizliği olan öğrenciler oluşturmaktadır (■ Ek 1). Sınavlara erişim ile ilgili sorunlara bakıldığında, öğrenciler ödev ve sınav uyarlamalarının da özel gereksinim türüne göre yapılmadığından bahsetmişlerdir. YÖK’ün yukarıda sözü geçen özel gereksinimli öğrencilerin uzaktan eğitimde erişilebilirliklerine ilişkin aldığı kararlarda işitme, görme ve zihin yetersizliği olan öğrencilere yönelik alınması gereken tedbirlere de yer verilmiştir (YÖK, 2020c). Oysa çalışma sonuçlarına bakıldığında ders materyallerinde, sınav ve ödevlerde gereksinim türüne göre uyarlamaların yapılmadığı ortaya çıkmıştır. Bu da çalışmaya katılan öğrencilerin çoğunu işitme ve görme yetersizliği olan öğrencilerin oluşturduğu düşünüldüğünde göz ardı edilmemesi gereken bir durum olarak karşımıza çıkmaktadır. Öğretim elemanlarının dersleri özel gereksinim türlerine göre nasıl uygulayacağını ya da teknolojiyi özel gereksinimli öğrencilerin ihtiyaçlarını karşılayacak şekilde nasıl kullanacaklarını bilememelerinden dolayı öğrenciler bu tür sorunlar yaşıyor olabilir. Ortaya çıkan bu durum sadece salgın sürecinde değil, örgün eğitim sürecinde de YÖK’ün önerdiği %40 uzaktan eğitim olması durumlarında da özel gereksinimli öğrencilerin sıklıkla karşılaşılabileceği bir durumdur (YÖK, 2020f). Bu nedenle, öğretim elemanlarının ders materyallerinin, verilecek ödevler ve

sınavların uyarlamaları ile ilgili yeterli bilgiye sahip olması sağlanmalıdır. Ayrıca, teknolojiyi etkin bir şekilde kullanabilmeleri için hizmet içi eğitimleri almaları da önerilmektedir.

Öğrencilerin sınavlara erişimle ilgili en fazla belirttikleri sorun sınavları/ödevleri hazırlamada kaynak sıkıntısı yaşamak iken en az güçlük ödev/sınavların tesliminde yaşanmıştır. Öğrencilerin sınav/ödev hazırlamada kaynak sıkıntısı çekmesinin nedenleri arasında kullandıkları cihazların teknik kalitesinin kötü olması, internet erişimlerinin sınırlı olması gibi nedenler olabilir. Salgın sürecinde kamu kurum ve kuruluşları, halk kütüphanelerindeki teknolojik cihazlar ile basılı ve elektronik kaynakları öğrencilerin kullanımına açma gibi çözümler geliştirilse bile özel gereksinimli öğrencilerin yine de bu kaynaklara erişimi çok da kolay olmayabilir. Özellikle süregelen hastalığı olan birçok özel gereksinimli öğrenci risk grubunda olduğu ve salgın sürecinde risk grubunun dışarı çıkması önerilmediği için öğrencilerin ev dışındaki kaynaklara ulaşmaları ve internete erişimleri diğer öğrencilere göre daha kısıtlıdır denebilir. Öğrencilerin bu tür kaynaklarla ilgili sorunlarının da arkasında yatan sebeplerin incelenmesi önem arz etmektedir. Çünkü eğer bu tür sorunlar sosyoekonomik açıdan dezavantajlı olmakla ilgili ise öğrencilerin bu dezavantajlı durumunu giderme noktasında da tedbir alma ihtiyacı doğmaktadır. Eğer özel gereksinimiyle ilgili sorunlardan kaynaklı ise (ör. görme yetersizliği olan birinin ekran başında çok fazla kalamaması, bedensel yetersizliği olan birinin uzun süre oturamaması vb.) daha farklı tedbirlere ihtiyaç duyulacaktır.

Öğrencilerin okuldan ilgililere ulaşma noktasında yaşadıkları zorluklara bakıldığında, okulun öğrenci işlerine ulaşma problemi önceliği oluşturmaktadır. Bunu Engelsiz Birim Koordinatörlüğünün yaptığı duyurular/bilgilendirmelerin yetersizliği ile dersin öğretim üyesine ulaşmada zorluklar takip etmiştir. Öte yandan; öğrencilerin en az belirttiği sorun, öğrenci danışmanına ulaşma olarak tespit edilmiştir. Okulların öğrenci işleri personellerini artırması ya da özel gereksinimli öğrenciler için bir danışma hattı oluşturması vb. imkanlar sağlanarak bu tür sorunlar çözülebilir. Bununla birlikte Engelsiz Birim Koordinatörlüklerinde de çalışan personel sayısının ve bilgilendirme/duyuruların görünürlüğü ve erişilebilirliğinin artırılmasına ilişkin çözümler geliştirmesi önerilebilir. Bulgularda öğrencilerin danışmanlarına daha kolay ulaştığı görülmektedir. Bunu nasıl sağladıkları incelenerek okul öğrenci işleri ve engelsiz birime ulaşmada da benzer yöntemler izlenebilir.

Öğrenciler ayrıca; kendine ait bir çalışma odasının olmadığını, dersi dinleyecek bir ortam bulamadıklarını ve teknolojik cihazları paylaşmak durumunda kaldıklarını da belirtmişlerdir. Teknolojik cihazları paylaşmak durumunda kalan, kişisel bilgisayar, tablet vb. uygun teknolojik cihaza sahip olmayan sosyoekonomik açıdan dezavantajlı özel gereksinimli öğrenciler için YÖK'ün öncülüğünde sosyal projelerle cihaz temini sağlanabi-

li. Bununla birlikte evde kendine ait odası olmayan ve çalışma ortamı bulamayan öğrencilerin ders dinleyebilecekleri ve çalışabilecekleri ortamların nasıl sağlanacağı konusunda çalışmalar yapılması gerekmektedir.

Özel gereksinimli öğrenciler, uzaktan eğitimde yaşadıkları sorunlarla baş etme yollarıyla ilgili en çok, internette farklı kaynakları kullandıklarını belirtmişlerdir. Öğrencilerin diğer sık kullandıkları baş etme yolları arasında arkadaşına ve öğrenci danışmanına sorma ile sınırsız internet paketi satın alma yer almaktadır. Öğrencilerin sisteme aktif katılmadıkları için arkadaşlarından yardım alma yolunu seçtikleri ve derslere aktif katılmak ya da sonradan dinlemek amacıyla internet paketlerini artırma ya da sınırsız çevirme yoluna gittikleri görülmektedir. Bu durumda, YÖK'ün 29 Nisan 2020 tarihinde üniversite öğrencileri için "Uzaktan Eğitim Destek" kapsamında 6 GB'lık internet paketi kararının yerinde ama öğrenciler için yetersiz kaldığı söylenebilir (YÖK, 2020d). Yine az da olsa öğrencilerin kayıt dondurma seçeneğini işaretledikleri de görülmüştür. Bu durum da arzulan bir seçenek değildir. Bu öğrencilerin neden bu seçeneği tercih ettikleri araştırılıp uzaktan eğitim de olsa sürece aktif katılımlarının desteklenmesi gerekmektedir.

Araştırma sonuçlarına bakıldığında, özel gereksinimli öğrencilerin uzaktan eğitimde de örgün eğitimde olduğu gibi akademik uyarlamalar, uygun materyal temini konusunda (Burcu, 1999; Kayhan vd., 2015; Piştav Akmeşe, 2018) ve sınav uyarlamalarında da (Kamış ve Demir, 2018) sorunlarla karşılaştıkları görülmektedir. Benzer olarak örgün eğitimdeki eğitim ortamına fiziki erişimde yaşanan sıkıntının (Sarı, 2005; Sevinç ve Çay, 2017; Shevlin vd., 2004; Tekin, 2019) karşılığı olarak derslere canlı bağlanmada da sıkıntılarının (Zhang vd. 2020) devam ettiği söylenebilir. Katılımcıların çoğunluğunun uzaktan eğitim sürecinde sorun yaşamadığını belirtmesine rağmen, sorun yaşadığını ifade eden öğrencilerin sorun yaşadığı durumlara ilişkin alınan tedbirlerin gözden geçirilmesi, bulgular ışığında ortaya çıkan sorunların giderilmesine ilişkin çalışmalara ihtiyaç olduğu görülmektedir. Ayrıca çalışmanın diğer üniversitelerden ve özel gereksinim türlerinden de daha fazla katılımının sağlanarak daha geniş bir örneklem üzerinde tekrarlanması ile ülkemiz açısından daha genellenebilir sonuçlara ulaşabileceği düşünülmektedir.

Öneriler

Araştırma sonuçları doğrultusunda izleyen öneriler geliştirilmiştir:

- Özel gereksinimli öğrencilerin dersleri asenkron takip etme nedenleri araştırılabilir.
- Öğretim elemanlarına teknolojiyi etkin kullanma ile ilgili hizmet içi eğitimler verilerek derslerini özel gereksinimli bireylere yönelik daha etkin işleyebilmesi sağlanabilir.

- Öğretim elemanlarına özel gereksinimli öğrenciler için uzaktan eğitim sürecinde nasıl uyarlama yapabileceklerine ilişkin seminerler, hizmet içi eğitimler düzenlenerek derslerde uyarlama yapmaları teşvik edilebilir.
- Farklı özel gereksinime sahip öğrencilerle (işitme yetersizliği, fiziksel yetersizlik, otizm vb.) daha geniş çaplı bir araştırma yapılabilir.
- Engelsiz Birim Koordinatörlükleri diğer üniversitelerdeki koordinatörlüklerle iş birliği kurarak, özel gereksinimli öğrencilerinin uzaktan eğitim sürecinde daha etkin eğitim-öğretim almalarını sağlayabilir.
- Üniversiteler özel gereksinimli öğrencilerin karşılaşılabilecekleri teknik sorunlara ilişkin bir danışma hattı kurarak öğrencilere uzaktan teknik destek sunabilir.
- Sosyoekonomik açıdan dezavantajlı olan özel gereksinimli öğrencilere Engelsiz Birim Koordinatörlükleri aracılığıyla teknolojik kaynaklara ulaşımında burs, süreli teknolojik araç desteği sağlama, internet paketi desteği vb. çözümler sunulabilir.

Sınırlılıklar

Araştırma sınırlılıkları aşağıda listelenmiştir:

- Çalışmanın küçük bir örnekleme gerçekleşmesi, bulguların ülke genelinde yükseköğretimde eğitim gören özel gereksinimli bireylere genellemesini sınırlamaktadır.
- Bu çalışmada örneklemin çoğunluğunu görme yetersizliği olan öğrenciler oluşturmaktadır. Daha büyük örneklerde diğer yetersizlik gruplarının da daha yüksek oranda temsili sağlanabilir.
- Çalışma verileri öğrencilerden e-posta ya da sosyal medya aracılığıyla toplandığı için çalışma, internet erişimi olan öğrencilerin katılımıyla sınırlıdır.

Yazar Katkıları / Author Contributions: ŞG: Çalışmayı tasarlama, kaynak taraması, veri toplama, veri toplama aracının geliştirilmesi, bulgular, tartışma ve sonuç kısmının yazılması, eleştirel okuma, genel kontrol yapılması; NRA: Çalışmayı tasarlama, kaynak taraması, veri toplama aracının geliştirilmesi, bulgular, tartışma ve sonuç kısmının yazılması, özetlerin yazımı, eleştirel okuma, genel kontrol yapılması; AESY: Çalışmayı tasarlama, kaynak taraması, makale girişi kısmının yazılması, veri toplama, veri toplama aracının geliştirilmesi, eleştirel okuma, genel kontrol yapılması. / ŞG: *Research design, literature review, data collection, developing the research instrument, writing the discussion and conclusion, critical reading, final check of the manuscript*; NRA: *Research design, literature review, data collection, developing the research instrument, writing the discussion and conclusion, writing the abstract, critical reading, final check of the manuscript*; AESY: *Research design, literature review, writing the introduction, data collection, developing the research instrument, critical reading, final check of the manuscript*.

Fon Desteği / Funding: Bu çalışma herhangi bir resmi, ticari ya da kar amacı gütmeyen organizasyondan fon desteği almamıştır. / *This work did not receive any specific grant from funding agencies in the public, commercial, or not-for-profit sectors.*

Etik Standartlara Uygunluk / Compliance with Ethical Standards:

Araştırma için Uşak Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Kurulundan onay (Karar no: 2020-84) alınmıştır. Yazarlar bu makalede araştırma ve yayın etiğine bağlı kaldığını, Kişisel Verilerin Korunması Kanunu'na ve fikir ve sanat eserleri için geçerli telif hakları düzenlemelerine uyulduğunu ve herhangi bir çıkar çatışması bulunmadığını belirtmiştir. / *This study was approved by Ethical Committee of Scientific Research and Publication Ethics for Social Sciences and Humanities of Uşak University (Decision no: 2020-84). The authors stated that the standards regarding research and publication ethics, the Personal Data Protection Law and the copyright regulations applicable to intellectual and artistic works are complied with and there is no conflict of interest.*

Kaynaklar

- Akçamete, G. (1999). Üniversitedeki bedensel engelli gençlerin kendini kabul etme ilgili sorunları. *Ankara University Journal of Faculty of Educational Sciences (JFES)*, 25(2), 447-462.
- Anderson, J. (2020). *Brave new world: The coronavirus pandemic is reshaping education*. Erişim adresi <https://qz.com/1826369/how-coronavirus-is-changing-education/> (12 Ekim 2020).
- Arënliu, A., & Bërxulli, D. (2020). *Rapid assessment: Psychological distress among students in Kosovo during the COVID-19 pandemic*. Erişim adresi <https://www.researchgate.net/publication/340262171> (10 Ekim 2020).
- Bartz, J. (2020). All inclusive?! Empirical insights into individual experiences of students with disabilities and mental disorders at German universities and implications for inclusive higher education. *Educational Science*, 10(9), 223.
- Borland, J., & James, S. (1999). The learning experience of students with disabilities in higher education. A case study of a UK University. *Disability & Society*, 14(1), 85-101.
- Burcu, E. (1999). Üniversitede okuyan özürü öğrencilerin sorunları: Hacettepe - Beytepe Kampüsü öğrencileri örneği. *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 19(1), 83-103.
- Can, E. (2020). Coronavirüs (Covid-19) pandemisi ve pedagojik yansımaları: Türkiye'de açık ve uzaktan eğitim uygulamaları. *Açıköğretim Uygulamaları ve Araştırmaları Dergisi*, 6(2), 11-53.
- Chard, G., & Couch, R. (1998). Access to higher education for the disabled student: a building survey at the University of Liverpool. *Disability & Society*, 13(4), 603-623.
- Çağlar, S. (2012). Engellilerin erişilebilirlik hakkı ve Türkiye'de erişilebilirlikleri. *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 61, 541-598.
- Dökmen, Z. Y., & Tutarel-Kışlak, Ş. (2004). Engelli olan ve olmayan üniversite öğrencilerinin demografik ve psikolojik özellikleri ile sorunlarının karşılaştırılması. *Kriz Dergisi*, 12(2), 33-47.
- EHK (2005). *Engelliler Hakkında Kanun*. Erişim adresi <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.5378.pdf> (12 Ekim 2020).
- Huang, R., Liu, D., Tlili, A., Lazor, M., Amelina, N., Varoglu, Z., ... Altınay, F. (2020). *Guidance on providing open and distance learning for students with disabilities during school closures: Enhancing inclusive learning under COVID-19*. Erişim adresi <http://www.alecso.org/website/images/disabilityhandbook-EN.pdf> (15 Ekim 2020).
- Jumreornvong, O., Tabacof, L., Cortes, M., Tosto, J., Kellner, C. P., Herrera, J. E., & Putrino, D. (2020). Ensuring equity for people living with disabilities in the age of COVID-19. *Disability & Society*, 35(10), 1-6.
- Kamış, Ö., & Demir, E. (2018). Görme yetersizliği olan lisans öğrencilerinin sınıf içi ölçme değerlendirme süreçlerinin incelenmesi. *Ankara*

- Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Özel Eğitim Dergisi, 19(3), 423–450.
- Karadağ, E., & Yücel, C. (2020). Yeni tip koronavirüs pandemisi döneminde üniversitelerde uzaktan eğitim: Lisans öğrencileri kapsamında bir değerlendirme çalışması. *Yükseköğretim Dergisi*, 10(2), 181–192.
- Karasar, N. (2009). *Bilimsel araştırma yöntemi* (19. baskı). Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Kayhan, N., Şen M., & Akçamete G. (2015). Opinions of university students with disabilities on current regulations and adaptations at higher education institutions. *Procedia – Social and Behavioral Sciences*, 197, 635–639.
- Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi (2020). *Kriz döneminde farklı bir yönetim yaklaşımı raporu*. Erişim adresi https://dosyayukleme.ahievran.edu.tr/dosyalar/aydep_rapor.pdf (14 Ekim 2020).
- Mengi, A. (2019). Engelli öğrencilerin üniversite eğitimi sürecinde karşılaştığı güçlükler: Van Yüzyüncü Yıl Üniversitesi örneği. *Yüzyüncü Yıl Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 16(1), 147–170.
- Moriña, A. (2017). Inclusive education in higher education: Challenges and opportunities. *European Journal of Special Needs Education*, 32(1), 3–17.
- Özdemir, E. (2014). Tarama yöntemi. M. Metin (Ed.), *Kuramdan uygulamaya eğitim bilimlerinde bilimsel araştırma yöntemleri* içinde (s. 77–97). Ankara: Pegem A.
- Piştav Akmeşe, P. (2018). Yükseköğretim kurumlarına devam eden engelli öğrenciler ile engelli personelin sorunları ve yükseköğretim engelliler danışma ve koordinasyon yönetmeliği hakkındaki görüşlerinin incelenmesi. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 64, 214–232.
- Quacquarelli Symonds (2020). *The impact of the coronavirus on global higher education*. Erişim adresi <https://www.qs.com/portfolio-items/the-impact-of-the-coronavirus-on-global-higher-education/> (9 Ekim 2020).
- Sağlık Bakanlığı (2020). *Genel koronavirüs tablosu*. Erişim adresi <https://covid19.saglik.gov.tr/TR-66935/genel-koronavirus-tablosu.html> (10 Şubat 2020).
- Sangster, A., Stoner, G., & Flood, B., (2020). Insights into accounting education in a COVID-19 world. *Accounting Education*, 29(5) 431–562.
- Sarı, H. (2005). Selçuk Üniversitesinde öğrenim gören bedensel engelli ve görme engelli öğrencilerin karşılaştıkları sorunlar ve çözümüne yönelik çağdaş öneriler. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 13, 315–333.
- Sevinç, İ., & Çay, M. (2017). Fiziksel engelli bireylerin üniversite eğitimi sırasında karşılaştıkları sorunlar (Akdeniz Üniversitesi örneği). *Selçuk Üniversitesi Sosyal ve Teknik Araştırmalar Dergisi*, 13, 219–238.
- Shevlin, M., Kenny, M., & McNeela, E. (2004). Participation in higher education for students with disabilities: An Irish perspective. *Disability & Society*, 19(1), 15–30.
- Tekin, H. H. (2019). Engelli üniversite öğrencilerinin eğitim yaşamındaki sorunları: Konya örneği. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 8(2), 1531–1548.
- UNESCO (2020). *Education: From disruption to recovery*. Erişim adresi <https://en.unesco.org/covid19/educationresponse> (8 Ekim 2020).
- WHO (2020). *WHO Director-General's opening remarks at the media briefing on COVID-19*. Erişim adresi <https://www.who.int/dg/speeches/detail/who-director-general-s-opening-remarks-at-the-media-briefing-on-covid-19---11-march-2020> (28 Ekim 2020).
- Wikipedia (2020). *2019-20 Koronavirüs pandemisi*. Erişim adresi https://tr.wikipedia.org/wiki/2019-20_koronavir%C3%BCs_pandemisi (10 Şubat 2020).
- Yamamoto, G. T., & Altun, D. (2020). Koronavirüs ve çevrimiçi (online) eğitimin önlenemeyen yükselişi. *Üniversite Araştırmaları Dergisi*, 3(1), 25–34.
- Yıldız, S. (2017). Sosyal bilimlerde örnekleme sorunu: Nicel ve nitel paradigmalardan örneklem kuramına bütüncül bir bakış. *Kesit Akademik Dergisi*, 11(11), 421–442.
- YÖK (2020a). *Engelli öğrencilerin uzaktan eğitimde yaşadığı sıkıntılara yönelik açıklama*. Erişim adresi https://covid19.yok.gov.tr/Documents/alinan_kararlar/18-engelli_ogrencilerin_uzaktan-egitimi.pdf (27 Ekim 2020).
- YÖK (2020b). *Uzaktan eğitim aylık durum tespiti*. Erişim adresi <https://www.yok.gov.tr/Sayfalar/Haberler/2020/uzaktan-egitime-yonelik-degerlendirme.aspx> (10 Şubat 2020).
- YÖK (2020c). *YÖK, Koronavirüs salgını döneminde engelli öğrencilerin eğitime erişimini mercek altına aldı*. Erişim adresi <https://www.yok.gov.tr/Sayfalar/Haberler/2020/engelsiz-erisim-engelsiz-egitim.aspx> (10 Şubat 2020).
- YÖK (2020d). *YÖK Uzaktan eğitim destek kotası*. Erişim adresi <https://www.yok.gov.tr/Sayfalar/Haberler/2020/ogrencilere-egitime-destek-kotasi.aspx> (28 Ekim 2020).
- YÖK (2020e). *Yükseköğretim Bilgi Yönetim Sistemi*. Erişim adresi <https://istatistik.yok.gov.tr/> (28 Ekim 2020).
- YÖK (2020f). *Yükseköğretim kurumlarında uzaktan öğretime ilişkin usul ve esaslar*. Erişim adresi https://www.yok.gov.tr/Documents/Kurumsal/egitim_ogretim_dairesi/Uzaktan_ogretim/yukekogretim_kurumlarinda_uzaktan_ogretime_iliskin_usul_ve_esaslar.pdf (27 Ekim 2020).
- Yu, Y., Yu, Y., & Li, B. (2020). Effects of mindfulness and meaning in life on psychological distress in Chinese university students during the COVID-19 epidemic: A chained mediation model. *Asian Journal of Psychiatry*, 53, 102211.
- Zhang, H., Nurius, P., Sefidgar, Y., Morris, M., Balasubramanian, S., Brown, J., ... Mankoff, J. (2020). *How does COVID-19 impact students with disabilities/health concerns?* Erişim adresi <https://arxiv.org/pdf/2005.05438.pdf> (10 Ekim 2020).

Bu makale Creative Commons Attribution-NonCommercial-NoDerivs 4.0 Unported (CC BY-NC-ND 4.0) Lisansı standartlarında; kaynak olarak gösterilmesi koşuluyla, ticari kullanım amacı ve içerik değişikliği dışında kalan tüm kullanım (çevrimiçi bağlantı verme, kopyalama, baskı alma, herhangi bir fiziksel ortamda çoğaltma ve dağıtma vb.) haklarıyla açık erişim olarak yayımlanmaktadır. / *This is an open access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution-NonCommercial-NoDerivs 4.0 Unported (CC BY-NC-ND 4.0) License, which permits non-commercial reuse, distribution and reproduction in any medium, without any changing, provided the original work is properly cited.*

Yayıncı Notu: Yayıncı kuruluş olarak Türkiye Bilimler Akademisi (TÜBA) bu makalede ortaya konan görüşlere katılmak zorunda değildir; olası ticari ürün, marka ya da kuruluşlarla ilgili ifadelerin içerikte bulunması yayıncının onayladığı ve güvence verdiği anlamına gelmez. Yayıncının bilimsel ve yasal sorumlulukları yazar(lar)ına aittir. TÜBA, yayınlanan haritalar ve yazarların kurumsal bağlantıları ile ilgili yargı yetkisine ilişkin iddialar konusunda tarafsızdır. / **Publisher's Note:** The content of this publication does not necessarily reflect the views or policies of the publisher, nor does any mention of trade names, commercial products, or organizations imply endorsement by Turkish Academy of Sciences (TÜBA). Scientific and legal responsibilities of published manuscript belong to their author(s). TÜBA remains neutral with regard to jurisdictional claims in published maps and institutional affiliations.

Ek 1. Özel gereksinimli öğrenci gruplarının görüş formundaki sorulara verdikleri evet yanıtlarının dağılımı.

	BY n=6	GY n=24	IY n=5	SH n=4	ZY n=1	OSB n=1	SH, DDB n=2	ZY, SH n=1	GY, SH n=2	GY, DDB n=1	BY, ZY n=3	BY, SH n=1	BY, ZY, SH n=1	IY, ÖG, DE, DDB n=1
Derslerin canlı sunulması														
İnternet erişiminden kaynaklı zorluk yaşadım (f=19).	X, X	X, X, X, X	X	X, X, X, X	X	X	X	X, X	X, X	X	X, X, X	X, X, X	X	X
Üniversitemin uzaktan eğitim sistemine bağlanamadım (f=7).		X		X						X	X, X, X			X
Uzaktan eğitimde verilen canlı/senkron derslerin görüntü/teknik kalitesi kötüydü (f=13).	X, X	X, X, X, X, X, X, X		X						X	X			X
Canlı derslerde öğretim elemanı yeterliliğine uygun uyarılama yaparak ders anlattı (f=12).		X, X, X, X, X, X, X		X	X			X	X				X	X
Kullandığım cihazlardan (tablet, bilgisayar, telefon) kaynaklı sorun yaşadım (f=23).	X, X	X, X, X, X, X, X, X		X, X, X	X	X		X		X	X		X	X
Katılmadığım canlı derslerin kayıtlarına sonradan ulaşamadım (f=13).	X	X, X, X, X, X, X		X	X		X	X	X				X	X
Sanal sınıf uygulamasını nasıl kullanacağını anlayamadım (f=11).		X, X, X, X, X		X, X	X, X		X, X	X	X				X	X
Ders materyallerine erişim														
Ders materyalleri ders öncesi gönderilmedi (f=13).	X, X	X, X, X, X, X, X, X, X	X						X					X
Ders materyalleri engel türüne uygun olarak düzenlenmedi (f=22).		X, X, X, X, X, X, X, X, X, X, X, X, X, X, X,	X, X	X	X			X		X				X
Ders materyallerine sonradan kullanmakta / kayıttan ulaşmak zorluk yaşadım (f=17).	X	X, X, X, X, X, X, X, X, X	X	X			X				X, X, X		X	X
Canlı derslerde dersin öğretim elemanı yeterliliğine yönelik materyal uyarılması yapılmadı (f=19).		X, X, X, X, X, X, X, X, X, X, X, X, X	X		X		X	X						X
Sınavlara erişim														
Verilen ödevlerde / sınavlarda engel / özel gereksinim türüne uygun uyarılama yapılmadığından zorluk yaşadım (f=18).	X	X, X, X, X, X, X, X, X, X, X, X			X		X	X	X				X	X
Sanal ortamlarda ödevler / sınavların teslimiyle ilgili sorunlar yaşadım (f=12).		X, X, X, X, X, X	X		X		X	X	X			X		X
Sınavları ödevleri hazırlarken kaynak sıkıntısı çektim (f=32)	X, X	X, X, X, X, X, X, X, X, X, X, X, X, X, X	X	X, X	X	X	X, X	X, X	X, X				X	X

